

CU PRIVIRE LA CARACTERUL ORGANIZĂRII SOCIAL-ECONOMICE ȘI POLITICE DE PE TERITORIUL ȚĂRII NOASTRE ÎN EPOCA MIGRAȚIILOR

DE

MARIA COMȘA

Problema caracterului organizării sociale și politice în epoca de după retragerea autorităților romane din Dacia și pînă la apariția cnezatelor și voievodatelor de tip feudal timpuriu, menționate în documentele scrise, a constituit adeseori obiectul unor preocupări ale istoriografiei noastre din ultimii 20 de ani, rezolvarea ei fiind mult îngreuiată de lipsa aproape totală, pînă nu de mult, a documentelor arheologice, la care se adăuga și sărăcia izvoarelor scrise.

Mărturiile arheologice scoase la iveală grație cercetărilor mai ales din ultimii ani ne oferă noi date cu privire la traiul populației aflate pe teritoriul țării noastre în perioada menționată. De aceea am socotit oportună reexaminarea problemei enunțate pornind de la tezele general-valabile ale învățăturii marxist-leniniste despre gintă, trib și apariția statului, pe care vom încerca să le aplicăm la situația specifică de la noi, în funcție de ultimele date științifice de care dispunem¹.

Din analiza izvoarelor scrise² reiese în chip cît se poate de clar că principala formă de organizare în perioada de trecere la feudalism a fost

¹ Clasicii marxism-leninismului au făcut o profundă analiză a apariției și dezvoltării diferitelor orînduiri sociale. Observăm însă că în operele lor ei se ocupă în special de formațiunile sociale și politice care au urmat o cale de dezvoltare clasică. Astfel, de exemplu, F. Engels, în trei din lucrările sale fundamentale, în care se referă și la perioada ce ne preocupă — *Contribuții la istoria vechilor germani*, *Perioada francă și Originea familiei, a proprietății private și a statului* — analizează cu precădere situația din apusul Europei și din Germania. De asemenea trebuie să avem în vedere că operele clasicii marxism-leninismului au fost scrise în funcție de datele științifice pe care le aveau la îndemînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Cercetările mai recente au scos la iveală însă noi documente, mai ales în legătură cu acele societăți care nu au urmat o cale clasică de dezvoltare de la o orînduire la alta, această situație fiind pe deplin valabilă și pentru teritoriul țării noastre în epoca de trecere la feudalism.

² *Istoria României*, I, București, Edit. Academiei, 1960, p. 799 și urm.; C. Daicoviciu, Em. Petrovici și Gh. Ștefan, *La formation du peuple roumain et de sa langue*, în colecția *Bibliotheca Historica Romaniae*, 1, 1963, p. 48—58.

obștea³. Nu ne vom putea opri acum asupra tuturor problemelor pe care le ridică studiul complet și multilateral al obștii, ci vom stărui doar asupra *caracterului* ei în această perioadă (dacă avem de-a face cu obște gentilică sau cu obște teritorială), fapt care reprezintă unul din factorii importanți pentru determinarea relațiilor sociale din acel timp.

După cum se știe dintr-o serie de studii anterioare, obștea sătească a apărut pe teritoriul țării noastre înainte de ocuparea Daciei de către romani, la o serie de comunități dacice mai avansate din punct de vedere economic. Această formă de organizare s-a menținut apoi în timpul stăpînirii romane în Dacia, mai ales în regiunile mai retrase, în care populația de origine dacică era mai numeroasă⁴.

Existența provinciilor romane *Moesia* la sud de Dunăre (din care făcea parte și Dobrogea) și *Dacia* la nordul fluviului, a avut o deosebită importanță și pentru dezvoltarea dacilor liberi rămași în afara granițelor Imperiului roman.

În secolele II—III constatăm la carpii și dacii liberi aflați în regiunile de silvostepă și de deal ale zonei extracarpatică, o dezvoltare rapidă a forțelor de producție, ceea ce pe plan social va avea drept urmare înlocuirea treptată a obștii gentilice cu obștea sătească (teritorială). La destrămarea obștii gentilice au mai contribuit și numeroasele expediții de jaf în imperiu cu ocazia cărora, pe lângă alte bunuri, erau aduși și prizonieri, în felul acesta fiind cooptați numeroși străini ca robi care trăiau și locuiau alături de membrii gintei, la care se mai adăuga și pătrunderea lentă și treptată a unor elemente *romane* venite fie din *Dacia*, fie din *Moesia*, despre care avem unele date că coexistau cu localnicii⁵.

Retragerea autorităților romane din Dacia a marcat o nouă etapă nu numai pentru populația daco-romană din fosta provincie Dacia, ci și pentru populația carpică, dacică sau daco-romană din teritoriile învecinate. Obștea sătească de pe teritoriul fostei provincii romane va primi un nou impuls la sfîrșitul secolului al III-lea. Un rol în reîmprospătarea și dezvoltarea obștii sătești îl va juca așezarea pe teritoriul fostei provincii la sfîrșitul secolului al III-lea și începutul secolului al IV-lea a dacilor liberi veniți din vest (Cipău)⁶, sau a carpilei veniți din est⁷. În același timp, inexistența *limes-ului* dacic a creat posibilitatea răspîndirii unei părți din populația daco-romană a fostei provincii Dacia și în teritoriile vecine, unde

³ În ultimii ani s-au scris o serie de lucrări referitoare la obștea de pe teritoriul țării noastre: *Viața feudală în Țara Românească și în Moldova* (sec. XIV—XVII), București, Edit. științifică, 1957, p. 77—108 și 393—409; Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor deodlmașe românești*, I (Biblioteca istorică, VI), București, Edit. Academiei, 1958; II (Biblioteca istorică, VIII), 1959; III (Biblioteca istorică, XI), 1965; P. P. Panaitescu, *Obștea fărâncănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală*, București, Edit. Academiei, 1964. Cu excepția acestora din urmă, care are și unele referiri la perioade mai vechi, pînă acum nu avem nici o lucrare mai amplă privind obștea în epoca de trecere la feudalism.

⁴ *Istoria României*, I, p. 271 și p. 799.

⁵ Maria Comșa, *Sur la romanisation des territoires nord-danubiens aux IIIe—IVe siècles de n.è.*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, 1965, p. 23 și urm.

⁶ N. Vlassa, *O pătrundere din vest a dacilor pe teritoriul fostei provincii Dacia în sec. IV e.n.*, în *SCIV*, 16, 1965, 3, p. 501—518.

⁷ *Istoria României*, I, p. 642; B. Mitrea, *Tezaurul monetar de la Ruși-Sibiu și acțiunea carpilei împotriva stăpînirii romane din Dacia în timpul lui Filip Arabul*, în *SCIV*, VI, 1953, 3—4, p. 621—628; M. Macrea și D. Protase, *Tezaurul de monede romane de la Geomal și invazia carpilei din anul 242 în Dacia*, în *SCȘCluj*, V, 1954, 3—4, p. 552—559.

a contribuit nu numai la înmulțirea elementului romanic, ci și la generalizarea obștii sătești.

Astfel, putem afirma că la sfârșitul secolului al III-lea al e.n. nu numai la populația daco-romană din interiorul fostei provincii Dacia, ci și la carpii, dacii sau daco-romanii din teritoriile învecinate s-a creat un nivel comun în ceea ce privește dezvoltarea social-economică.

O dată cu fixarea *limes*-ului roman pe Dunăre, sînt menționate în preajma granițelor imperiului triburile nomade ale sarmaților, documentate arheologic în secolele II-III. Sarmații se aflau de asemenea în stadiul de destrămare a comunei primitive, dar pe o treaptă inferioară în comparație cu populația locală. Ei au ocupat treptat regiunile de stepă din preajma Dunării, teritoriul pe care îl găseseră în bună parte evacuat de romani, iar pe văile râurilor Ialomița și Buzău au ajuns pînă în regiunea subcarpatică din nord-estul Munteniei, pe valea Siretului și Birladului pînă la podișul central moldovenesc iar pe valea Prutului pînă în depresiunea Bahluiului și Jijiei.

Deși între sarmații nou-veniți și populația locală constatăm influențe reciproce și legături economice, cel puțin pînă acum nu putem vorbi de un amestec între cele două populații. Datele arheologice de care dispunem pînă în prezent ni-i atestă pe sarmați și localnici prin morminte și necropole separate (cu excepția situației de la Poienesti și aceea discutabilă), fiecare păstrîndu-și ritul și ritualul funerar⁸. Astfel, putem afirma că sarmații veniți în noul teritoriu, datorită unor condiții specifice, își păstrează vechea organizare gentilico-tribală.

Spre deosebire de ramura sarmatică din estul și sud-estul țării, în regiunile de vest situația se prezintă cu totul altfel. Aici sarmații-iazigi, așezați în cîmpia Panonică încă din anul 20 e.n., în bună parte s-au amestecat cu populația dacică pe care au găsit-o în aceste regiuni, ceea ce a avut drept urmare trecerea treptată a iazigilor la sedentarism și, implicit, la o organizare social-economică superioară. Desigur că au putut exista regiuni unde contactul dacilor cu iazigi a fost slab sau regiuni unde iazigi s-au dezvoltat independent, păstrîndu-și vechile tradiții.

Trecerea sarmaților-iazigi de la relațiile gentilice la obștea teritorială a fost determinată nu numai de contactul lor cu dacii⁹, ci și datorită influenței pe care au exercitat-o asupra dezvoltării forțelor de producție provinciile romane din imediata apropiere, mai ales Dacia și Panonia, precum și contactul foarte strîns cu restul imperiului.

Toate acestea au dus în cele din urmă la accentuarea deosebirilor de avere și implicit de poziție socială între aristocrația tribală și membrii de rînd ai comunității astfel încît în secolul al IV-lea izvoarele scrise menționează, pe de o parte, pe sarmații *Argaragantes* (stăpîni) și sarmații

⁸ În legătură cu direcțiile de migrațiune a sarmaților pe teritoriul țării noastre, cf. M. Comșa, *Sur la romanisation...*, harta privind teritoriul României în secolele II-III e.n. și bibliografia indicată la notele 6-18; Gh. Bichir, *Noi contribuții la cunoașterea culturii materiale a carpilor*, în *SCIV*, 16, 1964, 4, p. 675-694.

⁹ În legătură cu relațiile dintre daci și sarmați, cf. *Istoria României*, I, p. 682; N. Chiodoșan, *Contribuții la cunoașterea cimitirului daco-sarmatic de la Șimand*, în *Revista muzeelor* (număr special), II, 1965, p. 443.

Limigantes (selavii acestora). Mai aflăm cu acest prilej că Argaragantes erau puțini față de Limigantes, care erau mulți¹⁰.

Către sfirșitul secolului al III-lea, ajunge în regiunea Dunării inferioare uniunea tribală în fruntea căreia se aflau goții, marcată arheologic prin apariția extracarpatică a culturii Sintana de Mureș-Cerneahov. Goții și alte populații din treana acestora, veniți pe teritoriul țării noastre, intră în contact cu populația autohtonă — carpică, dacică și daco-romană —, precum și cu sarmații așezați mai înainte, cu precădere în zonele de stepă ale Munteniei și Moldovei.

După venirea goților s-a produs un amestec între autohtoni și noii veniți. Intervine și pe teritoriul țării noastre acea perioadă despre care F. Engels spune că s-au amestecat „între ele nu numai triburi și seminții, ci chiar popoare întregi”¹¹.

Arheologic, acest amestec a reieșit cît se poate de clar din studiul atent al necropolelor aparținînd culturii Sintana de Mureș-Cerneahov, cercetate pînă acum pe teritoriul țării noastre¹². Spre deosebire de epoca anterioară, observăm că în cadrul aceleiași necropole se înmormîntează indivizi de origine etnică diferită: goți, sarmați, daci etc., fiecare populație păstrîndu-și ritul și ritualul funerar. Această situație dovedește că, în condițiile cuceririi noului teritoriu, legăturile pe bază de sînge nu au putut fi menținute. Noii veniți au intrat în cadrul obștilor sătești locale, ajungîndu-se astfel la o nouă regrupare pe bază teritorială a diferitelor populații care conlocuiau pe un anumit ținut. Destrămarea legăturilor pe bază de sînge la noii veniți a fost grăbită și de numeroasele incursiuni în imperiu, dar mai ales de trecerea treptată a unui număr destul de mare de romani la „barbari”, fapt bine documentat arheologic pentru teritoriul Munteniei, trecere care se încadrează într-un fenomen general pentru toate regiunile de graniță ale imperiului.

În anii 375—376, după cum este binecunoscut, invazia hunică a produs mari tulburări nu numai pe teritoriul țării noastre, dar și în întreaga Europă centrală și estică. Hunii nu s-au așezat în chip efectiv pe teritoriul țării noastre. Doar în extremul vest al țării, la Oradea, s-a găsit un număr mai mare de morminte de caracter hunic¹³, în rest cele cîteva morminte și obiecte izolate¹⁴ pot fi puse în legătură cu raiduri de pradă, și nu cu o locuire efectivă. Între huni și localnici nu se constată un amestec în sensul celui produs mai înainte între localnici și purtătorii culturii Sintana de Mureș-Cerneahov sau între daci și sarmații-iazigi în vestul țării. Datorită situației precare, populația este nevoită să se mute dintr-un

¹⁰ Ammianus Marcellinus, XVII, 12.

¹¹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 19, București, Edit. politică, 1964, p. 515.

¹² Gheorghe Diaconu, *Tirgșor. Necropola din secolele III—IV e.n.*, București, Edit. Academiei, 1965; Bucur Mitrea și Constantin Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia*, București, Edit. Academiei, 1966.

¹³ Titus L. Roșu, *Hunnenzeitliche Funde aus Oradea*, în *Dacia*, N. S., IX, 1965, p. 403—405.

¹⁴ *Istoria României*, I, p. 696—704; I. Nestor, *Arheologia perioadei de trecere la feudalism pe teritoriul R.P.R.*, în *Studii. Revistă de istorie*, XV, 1962, 6, p. 1430—1431; Ligia Birzu, *Contribuția arheologiei la cunoașterea perioadei hunică la Dunărea de jos*, în *AUB*, seria Șt. soc. Istorie, X, 1961, 20, p. 13—24; Vladimir Dumitrescu, *O nouă mărlturie a prezenței hunilor în Muntenia: fragmentul de diademă de aur de la Dulceanca*, în *SCIV*, XII, 1961, 1, p. 58—63; Suzana Dolinescu-Ferche, *Podoabe de aur descoperite la Balaci*, în *SCIV*, XIV,

loc într-altul, retrăgându-se adeseori în regiunile mai ferite și fortificate prin natura locurilor. Aici populația locală, rămășițele populației germanice și a altor migratori care nu au trecut în sudul Dunării continuă să viețuiască, organizate în obști sătești, trăind separat de cuceritori.

După căderea stăpînirii hunice (454), în a doua jumătate a secolului al V-lea, vine în Transilvania o nouă seminție germanică, gepizii. În timpul stăpînirii lor se constată din nou relații mai strînse între noii veniți și autohtoni¹⁵. Obștea locală continuă să persiste, influențată poate de cea germanică (gepidică), datorită contactului dintre cele două populații.

În anul 567, puterea politică a gepizilor a fost zdrobită de avarii. Avarii, ca și celelalte populații de călăreți nomazi (sarmații, hunii), la început nu intră în contact cu populația locală, după cum ne dovedesc cele mai vechi morminte avarie descoperite în vestul țării (Felnac, Sînpetru german). Mai tirziu însă, în complexele de caracter avar din centrul Transilvaniei datate la sfîrșitul secolului al VII-lea și în secolul al VIII-lea se surprinde clar un amestec de elemente autohtone și avaro-slave¹⁶. Acest amestec a fost posibil datorită contactului pe care avarii l-au avut cu slavii, sub influența cărora ei și-au modificat parțial modul de trai trecînd la sedentarism sau cel puțin la semisedentarism.

În secolul al VI-lea, în timp ce în Transilvania supremația aparținea încă gepizilor, în regiunea extracarpatică apar primele triburi slave. După căderea puterii gepidice, slavii, independent sau împreună cu avarii, vin în Transilvania. În secolele VI—VII slavii, ca și localnicii, sînt organizați în obștii sătești, dar obștea locală prezenta anumite particularități față de obștea slavă. Chipul în care s-a petrecut contactul între cele două tipuri de obști este o problemă care necesită încă noi cercetări¹⁷.

1963, 1, p. 183—188; Adrian Florescu, *O descoperire din perioada corespunzătoare invaziei hunilor în nordul Moldovei, în Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, Edit. Academiei, 1965, p. 127—132; idem, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 561—567; I. T. Dragomir, *Descoperiri hunice la Bălteni, în nord-estul Cîmpiei Române*, în *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 181—188.

¹⁵ Pentru cunoașterea mai amănunțită a complexelor de tip Morești-Bandu din Transilvania, cf. Kovacs István, *A mezőbándi asatások, în DolgCluj*, VI, 1913, p. 395—439; M. Roska, *Das gepidische Grabfeld von Veresmort, în Germania*, 18, 1934, p. 123—130; K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, București, 1958, p. 71—111; M. Rusu, *The prefeudal Cemetery of Noșlac (VIth—VIIth centuries)*, în *Dacia*, VI, 1962, p. 269—292; idem, *Cimitirul prefeudal de la Noșlac, în Probleme de muzeografie*, Cluj, 1963, p. 32—45; Székely Zoltán, *Săpăturile arheologice de la Porumbenii Mici, în Materiale*, VI, 1959, p. 523—530; I. Nestor; *Arheologia perioadei de trecere la feudalism...*, p. 1433—1435.

În necropolele de caracter gepidic din Transilvania, ca și mai înainte în cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov, elementele locale coexistă cu cele ale noilor veniți. În legătură cu această problemă, cf. Maria Comșa, *Новые сведения о расселении славян на территории PHP*, în *Romanostavica*, IX, 1963, p. 510; idem, *Sur la romanisation des territoires nord-danubiens aux IIIe—VIe siècles de n.è.*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, 1965, p. 33 și nota 62, p. 38.

¹⁶ Maria Comșa, *Новые сведения...*, p. 520—521.

¹⁷ În funcție de datele de care dispunem, se poate afirma că obștile primilor slavi veniți pe teritoriul țării noastre s-au juxtapus obștilor locale, dar după un timp scurt s-au amestecat cu obștile locale carpo-dacice sau daco-romane. Faptul se reflectă arheologic prin coexistența în cadrul aceleiași așezări și chiar a celorlași locuințe a unor elemente locale cu cele slave. Cf. Sebastian Morintz, *Săpăturile de pe Dealul Ciurelu*, în raportul Șantierului arheologic București, din *Materiale*, VI, 1959, p. 770—771; idem, în *Materiale*, VII, 1961, p. 658—663; idem, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 761—767; Victor Teodorescu, *Despre cultura Ipotești-Cîndești în lumina cercetărilor arheologice din nord-estul Munteniei (regiunea Ploiești)*, în *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 485—504; *Cercetări arheologice în București*, I, 1963, rapoartele prezentate de

Am arătat pînă acum obștea sătească la noi și chipul în care populațiile migratoare (goții, sarmații-iazigi) ajunse în regiunile noastre trec de la obștea gentilică la obștea teritorială, datorită, pe de o parte, contactului pe care l-au avut cu autohtonii în urma stabilirii lor în noul teritoriu, iar pe de altă parte datorită neîntreruptelor incursiuni de pradă organizate mai ales în Imperiul roman. De asemenea am atras atenția asupra influențelor reciproce dintre autohtoni și migratori (gepizi, slavi) cu o organizare economică apropiată. Nu am stăruit însă asupra particularităților diferitelor tipuri de obști teritoriale (autohtonă, germanică, slavă), deoarece această problemă va trebui să constituie subiectul unor analize atente în cadrul unor studii speciale. Reținem doar faptul că în secolele IV—VII principala formă de organizare pe teritoriul țării noastre era *obștea sătească*, care a ieșit de fiecare dată învingătoare în urma contactului dintre autohtoni și migratorii aflați pe o treaptă inferioară de dezvoltare¹⁸.

În cadrul obștii sătești, marea familie patriarhală continuă să persiste vreme îndelungată, păstrîndu-și deplina sa vitalitate și forță. În cadrul familiei patriarhale, pe lângă membrii liberi au existat și sclavi sau robi patriarhali, al căror număr s-a înmulțit considerabil în urma războaielor de jaf duse în Imperiul roman. Cu toate acestea, sclavii nu au ajuns să capete o pondere mai serioasă în producția socială, producerea bunurilor bazîndu-se în principal pe munca oamenilor liberi.

De asemenea, a reieșit din situațiile analizate mai sus că organizarea social-economică a unei populații este influențată de organizarea social-economică a alteia numai în cazul în care cele două populații intră în contact și se amestecă. Dar acest contact a avut loc numai între membrii liberi ai obștilor locale și membrii de rînd ai triburilor migratoare. Aristocrația tribală și ceata de conducători războinici din jurul căpeteniei tribului sau al căpeteniei supreme a uniunii tribale nu intră în contact cu populația de rînd. Aceștia, ajunși în noul teritoriu, pretind populației de rînd pe care o supun *darea* în produse.

Perceperea dării ca sistem de exploatare primitivă a fost practică de multe dintre populațiile migratoare. Avem date precise despre goți, huni, avari, longobarzi¹⁹. Deși nu avem nici o știre despre perceperea unor dări de către slavi, este totuși neîndoielnic că și ei au folosit acest sistem de exploatare primitivă a populațiilor supuse în perioada în care supremația politică și militară se afla de partea lor.

Valeriu Leahu, p. 35—43; Gh. Cazimir și Vlad Zirra, p. 56 și urm.; M. Constantiniu, p. 79 și urm.; idem, în *Cercetări arheologice în București*, II, 1965, p. 77—98, 174—189, și Valeriu Leahu, p. 67—69; Maria Comsa, *Slaves et autochtones sur le territoire de la R. P. Roumaine aux VIe et VIIe siècles de n.è.*, în *Atti del VI Congresso Internazionale delle scienze preistoriche e protoistoriche*, III, p. 162—166.

¹⁸ „... În marea majoritate a cazurilor de cuceriri de lungă durată, cuceritorii mai înalpați sînt nevoiți să se adapteze «situației economice» superioare a țării cucerite, așa cum se prezintă ea în urma cuceririi; ei sînt asimilați de către cei cuceriiți și de cele mai multe ori trebuie să adopte chiar și limba acestora” (F. Engels, *Anti-Dühring*, ed. a 4-a, București, Edit. politică, 1966, p. 183).

¹⁹ *Istoria României*, I, p. 720 și 800—802; Z.V. Udalțova, *Раздел земель между остготами и римлянами в Италии в конце V в.*, în *Средние Века*, VIII, Moscova, 1956; P. G. Vinogradov, *Происхождение феодальных отношений в лангобардской Италии*, St. Petersburg, 1880.

În afară de perceperea anuală a dării în produse, populațiile supuse erau obligate în anumite situații să facă față și unor prestații în muncă și să dea oameni prin care să fie menținute forțele militare ale cucertorului.

În afara căpeteniilor, a cetelor de războinici, a membrilor liberi ai obștilor și a numărului mai mic sau mai mare de sclavi sau robi patriarhali, se pune problema dacă în cadrul societății din epoca migrațiilor au existat și cameni liberi care se îndeletniceau cu comerțul. După cum este știut, încă cu mult înainte de cucerirea Daciei de către romani, numeroși negustori greci și apoi cei romani transmiteau în mediul băștinașilor daci o serie de produse preferate de aceștia în schimbul altor mărfuri necesare orașelor grecești sau, mai târziu, Imperiului roman. Această situație se menține și în epoca migrațiilor, când o serie de produse fabricate în atelierele romane sînt aduse și vîndute în mediul „barbar”, unele din aceste produse ajungînd la distanțe foarte mari, de mii de kilometri. Se pune problema care era caracterul acestui comerț? Era el dus doar unilateral de către negustorii romani, sau în transportul mărfurilor jucau un rol și unele elemente locale și care anume?

Dacă avem în vedere situația din țările nordice, unde s-a dovedit în chip concludent că negustorii romani aduceau produsele lor numai pînă la un anumit loc, iar mai departe aceste mărfuri erau preluate și transportate de către germanici²⁰, putem admite o situație similară și pentru teritoriile noastre. Asupra acestei probleme însă sînt necesare încă studii suplimentare.

În orice caz, în epoca migrațiilor negustorii romani nu mai efectuau schimbul de produse ca mai înainte, numai la nivelul șefilor de triburi sau al căpeteniilor de obști, cu care prilej unele produse erau schimbate pe altele. În noile condiții, negustorul putea să facă schimb cu capii de familie, adeseori intervenind în acest schimb și moneda, fapt ce deosebește fundamental societatea din epoca migrațiilor de cea din comuna primitivă²¹.

Numeroasele monede de bronz (deci fără valoare intrinsecă) descoperite de cele mai multe ori izolat în cadrul așezărilor din secolele IV—VI e.n., dovedesc nu numai prezența unei populații daco-romane sau mai târziu romanice pe teritoriul țării noastre, dar și faptul că ea atinsese un nivel de dezvoltare care simțea nevoia monedei în relațiile sale de schimb. Răspîndirea largă a acestor monede dovedește nu numai existența unui schimb regulat de produse cu Imperiul roman, ci și un schimb pe plan intern, care făcea necesară circulația monetară la populația băștinașă. Căpeteniile „barbare” doar teaurizau monedele plătite de imperiu ca tribut, din cauza valorii lor intrinsece, dar erau insensibile la circulația monetară, fenomen economic care se petrecea în masa autohtonă a populației²².

²⁰ F. Engels, *Contribuții la studiul istoriei vechilor germani*, în K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 19, p. 490—494.

²¹ „Crinduirea gentilică este absolut incompatibilă cu economia bănească”, afirmă F. Engels, în *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 21, București, Edit. politică, 1963, p. 109.

²² K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei*, cap. *Circulația monetară în Transilvania între 276—450 e.n.*, București, 1958, p. 11—40; D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*, București, Edit. Academiei, 1966, p. 158—184.

După cum se știe, suprastructura politică ia naștere și se dezvoltă în concordanță cu baza economică. Așadar, schimbările survenite în epoca migrațiilor în baza societății — ca trecerea de la obștea gentilică la obștea teritorială, apariția percepției dării ca formă de exploatare primitivă, folosirea în anumite epoci a monedei ca mijloc de schimb — au dus în chip inevitabil și la o serie de schimbări esențiale în organizarea politică.

Diferitele triburi și uniuni de triburi migratoare venite pe teritoriul țării noastre și-au păstrat numai un timp scurt organizarea gentilico-tribală în curs de destrămare cu care au venit, deoarece ei au trebuit să se acomodeze la noile condiții.

„... Forma de orînduire socială adoptată de cuceritorii stabiliți în țările cucerite trebuie să corespundă treptei de dezvoltare a forțelor productive pe care aceștia le-au găsit, sau, dacă această concordanță nu există din capul locului, forma orînduirii sociale trebuie să se schimbe potrivit caracterului forțelor productive”²³.

Perceperea dării în produse de la populația supusă și continuele expediții de pradă în imperiu au contribuit la crearea unui teren propice pentru dezvoltarea inegalității de avere și apoi a celei sociale. Prada acumulată în imperiu și repetatele sume de bani primite drept răscumpărare pentru prizonierii de război dau posibilitate de îmbogățire rapidă unor familii, care încep să se diferențieze din ce în ce de membrii de rînd ai comunității.

La sfîrșitul secolului al III-lea și mai ales din secolul al IV-lea intervin schimbări esențiale și în structura socială a triburilor. În această perioadă, termenul de *trib* sau *uniune tribală* îl folosim doar în chip convențional, căci în realitate nu mai avem de-a face cu triburile primitive, bazate pe o organizare gentilică, ci cu uniuni politice ale *obștilor teritoriale*²⁴, care cu timpul dobîndesc caracterul unor formațiuni de tip statal (*state de caracter barbar*). Triburile se regroupau în uniuni politice, cuprinzînd uneori teritorii foarte întinse, altele teritorii mai mici, în funcție de situații.

Aceste formațiuni politice nu erau în general trainice datorită faptului că ele nu prezentau o omogenitate nici din punctul de vedere al dezvoltării social-economice, și nici din punctul de vedere al originii etnice.

După cum se știe, în perioada de destrămare a comunei primitive, în ultimul stadiu de dezvoltare, cînd suprastructura politică caracteristică era democrația militară, războaiele de jaf pentru dobîndirea de noi bogății au devenit unul din scopurile principale ale vieții. Spre deosebire de această perioadă, în epoca migrațiilor dorința de îmbogățire nu se limitează numai la expedițiile de jaf (după care cetele de războinici reveneau în propriul teritoriu), ci ea este dublată și de dorința de a cuceri

²³ K. Marx și F. Engels, *Opere*, ed. a 2-a, vol. III, București, Edit. politică, 1962, p. 75.

²⁴ P. N. Treliakov în lucrarea sa *Восточнославянские племена*, Moscova, 1953, p. 179, vorbind despre organizarea socială a anților și sclavinilor, atrage atenția pentru prima dată asupra faptului că triburile acestora, ajunse la Dunăre din secolele VI—VII, reprezentau uniunea politică a obștilor teritoriale, în curs de a dobîndi însușirile unor formațiuni de caracter statal.

noi și noi teritorii de pe urma cărora profită o minoritate, fapt care va duce la o schimbare esențială în structura formațiunilor politice.

Cetele de războinici care mai înainte aveau misiunea, în primul rînd, de a apăra teritoriul întregii comunități și participau la expedițiile de jaf, în noile condiții au și menirea de a menține autoritatea șefului și a celorlalte căpetenii. În condițiile existenței unor populații supuse, cetele înarmate devin principala forță care contribuie la menținerea puterii unei minorități împotriva membrilor de rînd ai obștii, obligați de a plăti darea în produse, de a face față prestațiilor de muncă etc. „Oricît de slabe vor fi fost aceste cete... , totuși în ele era un germeni al decăderii vechii libertăți a poporului, și acest rol l-au jucat în timpul migrațiunii popoarelor și după aceea”²⁵.

În secolele IV—VII, în condițiile existenței raporturilor de la stăpîn la supus, condiții incompatibile cu orînduirea comunei primitive²⁶, abuzurile au fost, fără îndoială, inerente.

Astfel se explică situația că izvoarele scrise, deși puține la număr, consemnează totuși unele frămîntări de ordin social-politic. Avem în vedere în primul rînd mențiunile textelor antice transmise nouă de Anonimus Valesii, Hieronymus și, mai ales, de Ammianus Marcellinus, care pomenesc de revolta sarmaților Limigantes împotriva stăpînilor lor sarmații Argaragantes din anul 334²⁷.

Alte mișcări cu caracter social-politic sînt cunoscute și în cadrul imperiului avar. Astfel, sînt bine cunoscute conflictele dintre avari și sclavinii din Muntenia care au avut loc la sfîrșitul secolului al VI-lea, din cauză că aceștia din urmă au respins cererea avarilor prin care li se pretindea supunere și tribut²⁸.

În cadrul aceluiași imperiu, la începutul secolului al VII-lea s-au răscolat slavii, numiți „venzi”, sub conducerea lui Samo, care apoi, ieșind învingători, au și alcătuit o formațiune politică independentă, cunoscută sub denumirea de „statul lui Samo”, iar în al doilea sfert al secolului al VII-lea sînt cunoscute tendințele de „eliberare” a diferitelor populații bulgare din nordul mării Negre²⁹.

Asemenea răscoale vor fi fost și la alte populații, pe care însă izvoarele scrise nu le-au consemnat.

În funcție de cele expuse mai sus, este necesar să analizăm și caracterul organizării social-economice și politice de pe teritoriul țării noastre.

²⁵ F. Engels, *Originea familiei...*, p. 140.

²⁶ „... Dominația asupra celor subjugăți este incompatibilă cu orînduirea gentilică” (F. Engels, *Originea familiei...*, p. 146).

²⁷ Toate textele antice referitoare la răscoala sarmaților Limigantes împotriva sarmaților Argaragantes sînt menționate și comentate de Eugen Chirilă în lucrarea sa *Frămîntări sociale la sarmați în secolul al IV-lea*, în *SCIV*, II, 1951, 2, p. 183—188. Autorul a observat just că este vorba de evenimente care depășesc cadrul comunei primitive. Trebuie însă să facem precizarea că în acest caz nu avem de-a face cu *clase antagoniste*, care în condițiile sarmaților aflați în afara granițelor imperiului nu s-au constituit. De asemenea, este de făcut o deosebire esențială între răscoala acestora și răscoala vizigoților, care, avînd loc în cadrul imperiului și asociată cu revolta sclavilor, constituie una din formele de luptă împotriva exploatarei sclavagiste.

²⁸ *Istoria României*, I, p. 732.

²⁹ *Ibidem*, p. 716—717.

Ținând seama de faptul că încă de la sfârșitul secolului al III-lea se generalizează obștea sătească, fenomenul poate fi considerat mai degrabă germenele apariției societății împărțite pe clase decît etapa finală a destrămării orînduirii gentilice. Dar dacă avem în vedere că, începînd cu secolul al IV-lea, intervine exploatarea primitivă sub formă de dare în produse și, ca urmare, formațiunile politice (triburile, uniuni de triburi), pe lângă funcția de apărare, au și o funcție incipientă de constringere a celor supuși, fapt care este urmat, bineînțeles, de o serie de nemulțumiri concretizate în diferite răscoale, trăsături ce nu sînt compatibile cu orînduirea comunei primitive, nu mai putem considera în nici un caz epoca migrațiilor ca o etapă finală a acesteia. Totodată, trebuie să atragem atenția că forțele de producție încă nu au atins acea dezvoltare care să dea naștere la clase antagoniste și la apariția statului în înțelesul clasic al cuvîntului. De aceea sîntem de părere că secolele IV—VII trebuie considerate pe teritoriul țării noastre ca o perioadă de trecere la feudalism nu numai din punct de vedere cronologic, ci și din punctul de vedere al conținutului social-economic. Astfel, ideea că epoca migrațiilor la noi ar reprezenta un regres, o întoarcere înapoi de la sclavagism (acolo unde a existat stăpînirea romană) la epoca de destrămare a comunei primitive nu poate fi susținută.

Observăm că și la noi, în urma contactului dintre migratori și autohtoni, procesul interacțiunii dintre organizarea social-economică locală și cea a noilor veniți s-a petrecut în condiții similare celor din apusul Europei. În Franța, Italia, Anglia, adică în acele țări unde a existat stăpînirea romană, după căderea imperiului și pătrunderea acolo a diferitelor triburi germanice, principala formă de organizare este tot obștea bazată pe comunitatea teritorială³⁰. Dar la noi feudalismul nu a putut urma calea clasică de dezvoltare, ca în apus, din cauza apariției a noi și noi populații migratoare, fapt care nu a permis aristocrației tribale să se consolideze ca clasă și nici căpeteniei supreme să se instituie ca regc. Cu fiecare val, minoritatea conducătoare se schimbă, ceea ce a favorizat păstrarea obștilor vreme mult mai îndelungată și a contribuit la frînarea dezvoltării forțelor de producție în general.

La sfârșitul secolului al VII-lea se constată o inegalitate a dezvoltării sociale, inegalitate care în secolul al VIII-lea va apărea și mai evidentă. În secolele VIII—IX, în anumite regiuni ale țării (Moldova centrală și de nord) se mai păstrează încă forme de organizare caracteristice epocii de trecere, în timp ce în altele (Dobrogea și anumite zone din Oltenia, Muntenia și Transilvania) gradul de dezvoltare al forțelor de producție ne face să presupunem existența unui feudalism incipient. În decursul

³⁰ M. Bloch, *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, ed. a 2-a, Paris, 1952; F. Lot, *La France des origines à la Guerre de cent ans*, I, 1949; A. I. Neusihin, *Возникновение зависимого крестьянства как класса раннефеодального общества в Западной Европе VI—VIII вв.*, Moscova, 1956; idem, *Общественный строй лангобардов в VI—VIII веках, in Средние Века*, I, Moscova-Leningrad, 1940, p. 20—42; D. Luzzatto, *Экономическая история Италии. Античность и средние века* (traducere în l. rusă de M. L. Abramson), Moscova, 1954; E. Lipson, *The economic history of England*, ed. a 8-a, I, Londra, 1945; N. M. Sokolova, *Свободная община и процесс закрепощения крестьян в Кенте и Уэссексе в VII—X вв.*, in *Средние Века*, VI, Moscova, 1955; P. H. Blair, *An introduction to Anglo-Saxon England*, Cambridge, 1956.

secolului al IX-lea, feudalismul timpuriu se generalizează în Transilvania și pe o bună parte din teritoriile de la sud și sud-est de Carpați, iar în secolul al X-lea feudalismul timpuriu cuprinde tot teritoriul țării.

Este cazul să semnalăm aici deosebirea esențială dintre exploatarea primitivă caracteristică epocii de trecere și exploatarea feudală. Dacă exploatarea primitivă, prin sistemul perceperii dării, se exercită de către o minoritate asupra unor populații de *altă origine etnică*, o dată cu apariția relațiilor de tip feudal și a claselor antagoniste exploatarea primitivă bazată pe origine etnică este înlocuită prin exploatarea socială.

AU SUJET DU CARACTÈRE DE L'ORGANISATION SOCIAL-ÉCONOMIQUE ET POLITIQUE SUR LE TERRITOIRE DE NOTRE PAYS À L'ÉPOQUE DES MIGRATIONS

RÉSUMÉ

Dans le présent ouvrage sont réexaminées à la lumière de la doctrine marxiste-léniniste les dernières données scientifiques sur la gens, la tribu et l'apparition de l'État.

Tenant compte de tous ces éléments l'auteur aboutit à la conclusion qu'à partir même de la fin du IIIe siècle, la communauté villageoise territorialisée se trouve généralisée et qu'au IVe siècle l'exploitation primitive apparaît, au point que les migrants exigent, des populations soumises, un tribut de produits. Par voie de conséquence les formations politiques (= unions politiques des communautés villageoises ayant un certain territoire en possession commune), outre leur fonction défensive, présentent un début de fonction de contrainte sur leurs sujets, fait qui est suivi tout naturellement d'une série de mécontentements manifestés par les différentes révoltes mentionnées dans les sources écrites (par exemple la révolte, en 334, des Sarmates *Limigantes* contre les Sarmates *Argaragantes*, la révolte, des Slaves contre les Avars, etc.).

C'est pour cette raison que les IVe—VIIe siècles, sur le territoire de la Roumanie, ne doivent pas être considérés comme un retour de l'esclavage (dans les territoires ayant été sous la domination roumaine) à l'époque de la désagrégation de la commune primitive, mais comme une période de transition vers le féodalisme et cela non seulement du point de vue chronologique mais aussi quant au contenu social-politique. Chez nous le féodalisme, à la différence de l'ouest de l'Europe n'a pu suivre la voie classique de son développement, car l'apparition sans cesse de nouvelles populations migratoires, ne pouvait permettre à l'aristocratie tribale de se consolider comme classe ni au chef suprême de s'instituer et tant que roi, mais favorisait en échange la conservation des communautés pour une période beaucoup plus longue qu'en Occident.

A la fin du VIIe siècle on constata une certaine inégalité sociale dans les différentes régions du pays, inégalité qui s'accusera aux siècles suivants. En effet aux VIIIe—IXe siècles la Moldavie centrale et celle du nord conserve encore des formes d'organisation caractéristiques pour

l'époque de transition, tandis qu'en Dobroudja et dans certaines zones de l'Olténie, de la Munténie et de la Transylvanie le degré de développement des forces de production nous laisse supposer l'existence d'un début de féodalisme. Au IXe siècle le féodalisme hâtif se généralise en Transylvanie et sur une bonne partie des territoires du sud et du sud-est des Carpates, pour se généraliser au Xe siècle dans tout le territoire de notre pays.

Il faut signaler qu'entre l'exploitation primitive, caractéristique à l'époque de transition, et l'exploitation féodale, il y a une différence essentielle. Si l'exploitation primitive est exercée — moyennant le système de la perception des impôts — par une minorité, sur des populations ayant une autre origine ethnique, dès l'apparition des relations de type féodal et des classes antagonistes, l'exploitation primitive est remplacée par l'exploitation sociale.